

**BATILI TARİHÎ ROMANLARDA MUTEBER VE MÜSLÜMAN BİR
BAŞKARAKTER: SELAHADDİN EYYUBÎ
(Edebiyat ve Tarih Eğitimi İlişkisi Örneği)***

M. Halil SAĞLAM¹

Özet

Kudüs Fatihî Selahaddin Eyyubi, İslam ülkeleri arasında olduğu kadar farklı din ve medeniyetlere mensup ülkeler arasında da hoşgörü ve birlikte yaşam kültürünün bir simge değeri olarak karşımıza çıkar. Aslında İslam medeniyetine ait bir simge değerini farklı din ve medeniyete mensup halklar arasında olumlu algılanması alışılmış bir yaklaşım değildir. Bu olumlu algının oluşmasında şüphesiz reel ve objektif tarihî kaynakların büyük etkisi vardır. Orta Çağ Avrupa ve İslam tarihini anlatan temel kaynaklarda Selahaddin Eyyubi bağışlayan, adaletle hükmeden, cömert ve iyiliksever bir hükümdar olarak karşımıza çıkar. Selahaddin Eyyubi, haçlı ordusunu defalarca yenilgiye uğratmış olmasına rağmen hiçbir zaman fethettiği ülkelerde intikam duygusuyla hareket etmemiş; hâkim olduğu ülkeleri adalet ve merhametle yönetmiştir. Kudüs Fatihî, tevazu ve hoşgörüsüyle farklı din ve kültürleri mensup insanların gönlünde taht kurmuş; Orta Çağ'ın karanlık dünyasında ahlakın, vicdanın ve insafın sembolü olmuştur. Bu makalede Selahaddin Eyyubi'nin üstün faziletleri, Batılı tarihî romanlara yansıyan yönleriyle ele alınacaktır. Ayrıca bu çalışmada edebiyatla tarih bilimlerini ilişkilendiren tarihî romanların reel hayatı yansıtan yönüne vurgu yapılacaktır; bu tip romanların tarih eğitimine sağlayabileceği katkı üzerinde durulacaktır.

Bu çalışma genel anlamda edebiyat biliminin sosyal bilimler ve tarih dersi öğretim programlarına sağlayabileceği katkısını somutlaştırmayı; özelde ise ortaöğretim dokuzuncu sınıf tarih dersi müfredat programında yer alan III. Haçlı Seferleri ve Selahaddin Eyyubi konusunda öğrencilere önerilebilecek Batı edebiyatına ait romanların tanıtımını amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Selahaddin Eyyubi, İyilik ve hoşgörü, Batı romanları, edebiyat ve tarih eğitimi

**REPUTABLE AND A MUSLIM MAIN CHARACTER IN WESTERN HISTORICAL NOVEL:
SALADIN AYYUB**

(Literary and History Education Relationship Example)

Absract

Salah al-din al-Eyyubi, Conqueror of Jerusalem, appears as a symbol of culture of leniency and coexistence among Islamic countries as well as among different religions and civilizations. In fact, it is not customary approach that a member who is belong to Islamic civilization to be perceived as positively among different religions and civilizations. It is no doubt there are great influence of real and objective historical source in the formation of the positive perceptions. , Salah al-din al-Eyyubi appears as a forgiving, ruled with justice, generous and benevolent ruler in main sources which tell the history of Medieval Europe and Islam. Although he defeated numerous times crusader army, , Salah al-din al-Eyyubi never act with vengeance in the countries which he conquered. He ruled conquered countries with justice and compassion. Conqueror of Jerusalem has won the hearts of the people who belong different religions and cultures with humility and leniency. He has been

* Bu makale Atatürk Üniversitesi Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni'nde sunulan "Disiplinler Arası İlişkide Edebiyat Biliminin Tarih Eğitimi Katkısı: Batı Romanında Selahaddin Eyyubi Örneği" bildirisinin genişletilmiş halidir. 12-14 Mayıs 2017

¹ Yrd. Doç. Dr. S.İ.Ü. Eğitim Fakültesi Sosyal Bilimler ve Türkçe Öğretmenliği Bölümü. Mail: mhalil.saglam@gmail.com

symbol of morals, conscience and mercy in the shadowy world of medieval era. In this article, Saladin Ayyub's superior virtues will be discussed with the aspects that reflected on Western historical novel. Also, in this study aspects of the historical novel that reflects the real life and which associates the literature and history will be emphasised and The contribution that such novels can provide to history education will be emphasized.

This study in general terms aims the contribution that literary science can provide to social sciences and history teaching programs; In particular aims the promotion of the novels of Western literature which can be offered to the students on the Crusade and Salah al-din al-Eyyubi in the curriculum of the ninth grade history lesson of secondary education.

Keywords: Saladin Ayyub, Beneficence and leniency, Western novels, literature and history education

1. Giriş

1.1. Edebiyat ve Tarih Eğitimi İlişkisi; Tarihî Roman

Tarih ve edebiyat bilimleri birbirleriyle ilişkili olduğu kadar birbirlerini etkileyen iki önemli disiplindir. Bu sebeple tarihçiler araştırdıkları dönemle ilgili tespitlerini güçlendirmek için edebî eserlere müracaat edebilirler. Mehmet Kaplan, edebi eserlerle tarih arasındaki ilişkiyi şu cümlelerle dile getirir: “*Modern metotlara göre, edebî eserlerin bizzat kendilerini inceleyerek, tarihin sadık akislerini değilse bile, çağın ruhunu ve zihniyetini buldum. Öyle sanıyorum ki, bu yoldan gidilirse “tarihin manası” daha iyi anlaşılır.*” (Kaplan, 1984:72), Türk edebiyatı tarihinde Namık Kemal, Ömer Seyfettin, Yahya Kemal, Tarık Buğra, Yaşar Kemal, Yavuz Bahadıroğlu, Abdullah Ziya Kozanoğlu, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi nice yazarlar, öznesi insan olan bu iki disiplinden mümkün olduğunca yararlanarak önemli eserler kaleme almışlardır. Namık Kemal Cezmi romanında ilhamını tarih bilgisinden alır. Yaşar Kemal Devlet Ana romanında Türk tarihine yüklediği yeni bir anlam ile ideolojisini kurar. Yahya Kemal Süleymaniye’de Bayram Sabahı şiiriyle tarihle kendi ruhunu birleştirir; Tanpınar Bursa’da Zaman şiirinde ilhamını Orhan Gazi zamanlarına kadar uzanan tarihi bir derinlikten alır. Bu değerlendirmeler perspektifinde bakıldığında edebi eserlerin tarih eğitimine önemli katkılar sağlayabileceği söylenebilir. Edebi türler arasında tarih eğitimiyle organik bağı en güçlü olan tür tarihî romanlardır. Tespit edilebildiği kadarıyla “*Avrupa’da, Fransız ihtilâlinde (1789) sonra milliyetçilik akımının geliştiği ve romantizmin hâkim olduğu bir dönemde Walter Scott tarafından, 1814 yılında ‘Waverley’ adıyla yayımlanan ilk tarihî roman, kısa sürede rağbet görüp, yaygınlaşır.*” (Karaca, 2004:1) Tarihî romanların milletlerin sosyal ve kültürel hayatlarında derin izler bırakan olayları içermesi ve tarihi olaylarda aktif rol alan kahramanların duygusal yönünü başarıyla yansıtılma özelliği bu türün geniş okuyucu kitlesine ulaşmasına imkân sağlamıştır. Tarihî roman nedir? Hangi özelliklere sahip olan romanlar tarihî roman kategorisine girer? Bu soruların cevaplarını Çetin’in tespitleriyle açıklayalım: “*Tarihî roman(lar), geçmişte belirli zaman diliminde olup bitmiş olayların, yaşantıların, belirgin dönemlerin, önemli kişilerin hayat hikâyelerinin, tarihî gerçekliğe bağlı kalınarak, romancı muhayyilesinde zenginleştirilip yeniden üretildiği metindir. Tarihî romanlarda olaylar ve kişiler tarihten alınır, ancak bunlar olduğu gibi nakledilmek yerine belirli bir amaca göre yeniden düzenlenir, canlı yaşantı sahnesine dönüşerek sunulur.*” (Çetin, 2012:220)

Bu tip romanlarda vaka örgüsü reel coğrafî mekânlarda ve akademik kaynaklarla örtüşen zaman diliminde cereyan eder. Aksiyoner vaka örgüsünde rol alan kişiler, bilimsel

tarih kaynaklarında adları geçen popüler kişilerdir. Başka bir ifadeyle bu kişiler, “*uydurulmuş ya da kurgulanmış kişiler değil yaşamış kişilerdir. Kişilere gerçekte söylememişlerse bile söyleyebilecekleri sözler söylenir, kişiliklerine aykırı gelmeyecek tavırlar, davranışlar yüklenir. Tarihî romanlarda tarihî kişilerin insanî, beşerî yönleri ayrıntılı olarak ortaya konur. Sevinçleri, korkuları, zaafı, güçleri huy ve karakterleri canlı bir biçimde sunulur.*” (Çetin, 2012: 220, 221) Tarihî romanlar taşıdıkları bu niteliklerinden dolayı tarih eğitiminde kullanılabilecek önemli materyallerdir. Araştırma sonuçlarına göre öğrenciler, herhangi bir tarihî konuyu ansiklopedi, makale ve ders kitabı gibi akademik bir kaynaktan okumak yerine aynı konuyu tarihî bir romandan okumayı tercih etmektedirler. Bu konuda ayrıntılı künye bilgilerini kaynakça bölümünde belirttiğimiz şu çalışmalara bakılabilir: (Erol, 2012; Şimşek, 2006; Zekerya, 2007; Kuzu, 2007) Bilimsel çalışmaların sonucuna göre tarihî romanda dil ve anlatım öğrenci açısından daha akıcı ve daha sürükleyicidir. Ayrıca bu tip romanlarda mekân tasvirleri, karakter analizleri, kahramanlar arasındaki ilişkiler, diğer kaynaklara göre daha ilgi çekici olabilmektedir.

Ansiklopedi, internet ve ders kitaplarındaki tarihî bilgiler, insanın geçmişteki eylemlerinin kaydı; tarihî romanın bağlı olduğu edebiyat ise insanın düşünce ve duygularının kayıdır. “*Her iki kayıt da bir diğeri olmaksızın anlaşılabilir. Bir disiplin olarak tarih ile edebiyatın sunduğu dil ve semboller farklı olup, farklı kavrayışları geliştirmekle birlikte, bu kavrayışlar her iki disiplinin öznesi insan olduğundan ilişkilidir ve birbirlerini pekiştirirler*” (Ata, 2000:160) Edebiyatın tarihle bu derece yakın ilişkisi olmasına rağmen öğrencilerimizin ve öğretmenlerimizin tarih eğitiminde edebiyattan yeterince faydalanılmadığı bilinen bir gerçektir. Bu problemin temelde öğrencilerin ve öğretmenlerin işledikleri tarih ünitesiyle ilişkilendirebilecekleri edebî eser bilgisine sahip olmamalarından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının tarih dersi öğretim programının on ikinci maddesinde (2007) ünite içeriklerine uygun kitap listeleri belirlenmesi ve bu kitapların öğrencilere okutulması önerisine rağmen orta öğretim kurumlarında bu konuda yeterli çalışmanın yapılmadığı kanaatindeyiz. Edebiyat biliminin tarih eğitimine sağlayabileceği katkıyı Batı romanında Selahaddin Eyyubi örneğiyle ortaya koymayı amaçlayan bu çalışmada temel amacımız orta öğretim dokuzuncu sınıf tarih dersi müfredat programında yer alan III. Haçlı seferi ve Selahaddin Eyyubi konusunda öğrencilere önerilebilecek tarihî roman alternatifini sunmaktır. Çalışmada önerilen romanlar, Batı edebiyatına ait tarihî romanlarla sınırlı tutulmuştur. Bu sınırlama ve tercihle Selahaddin Eyyubi'nin üstün vasıfları karşıt tematik güç algısıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Okunan romanlarda III. Haçlı seferinin sebep ve sonuç ilişkisini ortaya koyabilecek önemli veriler bulunmasına rağmen tespitler, Selahaddin Eyyubi'nin üstün vasıflarını yansıtan anekdotlarla sınırlı tutulmuştur. Bu sınırlamayla orta öğretim dokuzuncu sınıf tarih kitaplarında Selahaddin Eyyubi hakkında verilen bilgilerle tarihî romanlarda verilen bilgilerin tutarlılığı ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın Giriş bölümünde orta öğretim dokuzuncu sınıf tarih dersi kitabında III. Haçlı seferi ve Selahaddin Eyyubi hakkında verilen bilgiler montaj tekniğiyle kullanılmıştır. Bu teknikle araştırma kapsamındaki tarihî romanlarla ders kitabında verilen bilgilerin örtüşen yanı yansıtılmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmada nitel araştırma tekniği kullanılmıştır. Romanlar tarama modeliyle ve veri toplama metoduyla incelenmiştir. Araştırma kapsamında olan romanlarda Selahaddin

Eyyubi'nin üstün vasıfları *Hoşgörüsü ve İyilikseverliği, Cesaret ve Fedakârlığı, Bilgeliği ve Adaleti; Tevazusu ve Takvası* başlıkları altında değerlendirilmiştir. Hedef kitlenin orta öğretim dokuzuncu sınıf öğrencilerinin ve tarih öğretmenlerinin olduğu bu çalışmada akademik kaynaklardan sınırlı ölçüde alıntı yapılmıştır. Anlatımlarda ağırlıklı olarak romanlardan yararlanılmıştır. III. Haçlı Seferi ve Selahaddin Eyyubi hakkında araştırmacıların yararlanabileceği akademik yayınlara kaynakçada yer verilmiştir.

1.2. Tarihî Roman Bağlamında III. Haçlı Seferleri ve Selahaddin Eyyubi

Son dönemlerde Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Rıchard merkezinde gelişen Orta Çağ Haçlı seferlerinin anlatıldığı tarihî romanlar, Türk edebiyatında olduğu kadar Batı edebiyatında da büyük rağbet görmektedir. Bu romanlarda Selahaddin Eyyubi karakteri iyilik, hoşgörü ve adalet gibi güzel vasıfların simge değeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu medeniyetine ait Müslüman bir simge değerinin Batı medeniyetinde olumlu algılanması alışılmış bir yaklaşım değildir. Selahaddin Eyyubi ile ilgili bu olumlu algı şüphesiz reel ve objektif tarihî kaynaklara dayanmaktadır. *"Taraflı ya da tarafsız bütün tarihçilerin kitaplarında Selahaddin hakkında yazılanlar hemen hemen ortaktır. 'İyiliği, adaleti, başarısı, azmi, hoşgörüsü, insanları memnun etme çabası, kavgada sert, savaşız dönemlerdeki yumuşak huyluluğu, cömertliği, dindarlığı vb."* (Toksoy ve Toksoy, 2015:304,305) Toksoy'un tespitlerinde görüldüğü gibi Haçlı seferlerini anlatan kaynakların büyük bir kısmında Selahaddin Eyyubi iyiliksever, adil ve merhametli bir sultan olarak anılmaktadır. Bu konuda çalışmamızın kaynakça bölümünde detayları verilen şu çalışmalara müracaat edilebilir: (Şeşen, 1983; Şeşen, 1987; Şeşen, 2013; Er, 2006; İbn Cübeyr, 2003; Runciman, 1992-1998; İbn el-Esîr, 1987; Holt P.M., 2003; Işın, 2002; Işın, 1998; Carnotensis, 2009). Çalışmamızın bu bölümünde Selahaddin Eyyubi hakkında en kapsamlı araştırmalardan birine sahip olan Ramazan Şeşen'in açıklamalarının faydalı olduğunu düşünüyoruz: *"Dünya tarihinde haklı bir şöret kazanan ve örnek bir sultan olarak gösterilen Selahaddin-i Eyubi, Türk-İslam tarihinin en tanınmış kahramanlarından biridir. Mehmed Akif Ersoy onu 'Şark'ın en sevgili sultanı', Fransız tarihçisi Champdor" İslam'ın en saf kahramanı" diye nitelemiştir. Selahaddin kaynakların ittifakla belirttiğine göre dindar, merhametli, cömert, güler yüzlü. Vakur, sağlam iradeli, mert ve heybetli bir kişiydi. Her konuda Nureddin Mahmud Zengi'nin takipçisi, onun başlattığı eserlerin tamamlayıcısı olmuş, yeni bir devlet kurduğunu bile iddia etmemiştir. Müslümanlar onun şahsında ideal bir sultan, Haçlılar gerçek bir İslam kahramanı görmüştür. Doğulu ve Batılı tarihçilerin, yazarların eserlerinde kendisinden övgüyle söz edilmiştir. Sultanlığı döneminde aynı kişilerle çalışmış, onlara değer vermiştir. Bunların başında veziri Kadiel-Fazlî, katibi İmadüddinel-İsfahani gelir. Emirlerinden hiçbirisiyle bir ihtilafa düşmemiş, danışmanlarının görüşlerine daima önem vermiştir. Danışmanlarından Üsâme b. Münkız onu Hulefa-yi Raşidin devrini yeniden canlandıran bir kişi olarak anar. Tarihçilerin anlattığına göre Selahaddin zamanını ya ilim ya cihad veya devlet işleriyle geçirirdi. Kur'an'ı ezberlemiş ve iyi bir eğitim görmüştü. Arapça, Türkçe, Farsça ve Kürtçe biliyordu. Mezhebinde Şafii. İtikada Eş'ari idi. Münecimlere inanmazdı. Bahaeddin İbn Şeddad tarih bilgisinin kuvvetli, kültürünün geniş olduğunu, meclisinde bulunanların başkasından duymadıkları şeyleri ondan duyduklarını söyler (en-Neuadirü's-sul seniyye, s. 34). Selahaddin verdiği sözü ne pahasına olursa olsun tutar, affetmeyi severdi. İbn Cübeyr onun, 'Af konusunda hata etmek haklı olarak cezalandırmaktan daha çok hoşuma gider dediğini nakleder. Eman verdiği kişileri kesinlikle cezalandırmamış. Haçlılar onun bu yönünü çok takdir etmiştir. Adaleti İbn Şeddad ve İbn*

Cübeyr tarafından özellikle vurgulanmıştır. Aşırı derecede cömert olduğu, öldüğünde özel hazinesinden sadece 1 Mısır dinarıyla 36 veya 47 Nâsırî dirhemi çıktığı kaydedilir. İmâdüddin el İsfahani, Selahaddin'in savaşa girdiği zaman kendi atını askerlere verip başkasından at istediğini, herkesin onun atma bindiğini ve onun iyiliğini beklediğini, III. Haçlı Seferi sırasında askerlere 12.000 at dağıttığını söyler (el-Fethu' l-kudsi, s. 656) İbnŞeddadise herkes hakkında iyi sözler söylenmesini istediğini ve ahde vefa gösterdiğini belirtir.” (Şeşen, 2009: 339) Şeşen'in tespitlerinde görüldüğü gibi Kudüs fatihi Selahaddin Eyyubi cesaret, adalet ve tevazu yönleriyle mümtaz bir şahsiyettir.

Araştırmamızın asıl konusunu teşkil eden orta öğretim dokuzuncu sınıf tarih kitabında III. Haçlı Seferi ve Selahaddin Eyyubi hakkında verilen bilgiler ise aynen şöyledir: “III. Haçlı Seferi (1189-1192): 1187 yılında Selahaddin Eyyubi'nin Hittin Savaşı'nda Kudüs Kralı'nı yenmesi ve şehri ele geçirmesi bu seferin yapılmasına yol açtı. İngiliz, Alman ve Fransız kralları da bu sefere katıldılar [Fransa Kralı Philippe Auguste (Filip Ogüst), Alman Kralı Friederich Barbarossa (Frederik Barbaros), İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard (Rişar)]. İngiltere Kralı Arslan Yürekli Richard, Kudüs'ü almak için Selahaddin Eyyubi ile savaştı ancak başarılı olamadı. Kudüs şehri Müslümanların elinde kaldı. III. Haçlı Seferi sonucunda Hristiyanlar Müslümanları yakından tanıma fırsatını buldular. Bu durum Hristiyanların Müslümanlarla ilgili bilinen yanlış düşüncelerinin değişmesinde etkili oldu. Selahaddin Eyyubi, merhametli ve adil bir hükümdardı. Kudüs ve çevresinde yaşayan Hristiyanlara, Yahudilere her türlü din ve inanç hürriyetini tanıdı. Kudüs önlerine gelen ve daha sonra hastalanan İngiliz Kralı'nı iyileştirmek için büyük gayret göstermişti. (Önder, 2013:96) Çalışmamızın devam eden bölümünde ansiklopedi ve tarih dersi kitaplarında yer alan Selahaddin Eyyubi hakkındaki bilgilerin kurmaca dünyasına yansıyan yönleri üzerinde durulacaktır.

2. Tarihî Romanlarda Selahaddin Eyyubi'nin Üstün Vasıfları

Araştırma kapsamında incelenen tarihi romanlarda Selahaddin Eyyubi orta öğretim tarih dersi kitabında belirtildiği gibi son derece adil, iyiliksever ve merhametli bir şahsiyet olarak tanıtılmıştır. Çalışmamızın bu bölümünde Selahaddin Eyyubi'nin üstün vasıfları romanlarda geçen olaylarla ilişkilendirilerek yazar bakış açılarıyla dile getirilecektir.

2. 1. Selahaddin Eyyubi'nin Hoşgörüsü ve İyilikseverliği

Okuduğumuz romanlarda Kudüs Fatihî'nin Avrupalılar tarafından en fazla takdir edilen yönü hoşgörüsü ve iyilikseverliği olmuştur. Selahaddin Eyyubi'nin romanlarda özellikle fetih sonrası esirlere karşı gösterdiği şefkat ve merhamet Batılı yazarların en sık işledikleri konulardan biri olmuştur. İncelediğimiz bütün romanlarda Selahaddin Eyyubi'nin hoşgörüsünü yansıtan olaylarla karşılaşmaktayız.

Charles J. Rosebault'un *İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi* romanında Kudüs'ün fethinden sonra Müslümanlarla birlikte yaşayan Hristiyan halkın uğradıkları haksızlıklar karşısında rahatlıkla Sultan'a ulaşabildikleri görülmektedir. (164) Kudüs'ün fethinde İslam ordusuna büyük zayıat veren şövalyeler, esir düştükten sonra Sultan'ın hoşgörüsüne sığınarak ondan aman dilemişlerdir. Selahaddin Eyyubi kendisinden aman dileyen hiçbir savaş esirinin isteğini geri çevirmemiştir. (173) Romanda şefkatli Sultan'ın bu erdemli davranışının Hristiyan tarihçilerin kitaplarında da geçtiği belirtilmiştir. (165) *Selahaddin Eyyubi ve Aslan*

Yürekli Richard romanında anlatıldığına göre Sultan, Haçlı komutanı Goffrey'in yıllar önce Kudüs sokaklarında ve mabetlerinde döktüğü Müslüman kanını yerde bırakmama kararındadır. Fakat komutan İbelinli Balian'ın yalvarışları onu bu kararından vazgeçtirir. Yazar James Reston, romanında ilk Haçlıların 1099 kuşatmasında yaptıkları katliamlara karşılık Selahaddin Eyyubi'nin Avrupalılara gösterdiği hoşgörünün uzun süre unutulmadığını söyler. Yazarın ifadesiyle "*Yaptıkları iyi bir Müslümanın ne yapması gerektiğini tanımlayacak cinstendi. Düşmanlarına karşı afları ve çeşitli yardımlarıyla soyluluk ve bilgelik şansını somuna kadar sürdürdü.*" (127) "Walter Scott'un romanında da Selahaddin Eyyubi'nin alicenaplığına atıf yapılmıştır. Romanda o devirde ele geçirilen esirlere eziyet etmek yerleşmiş bir âdet olmasına rağmen bilakis Selahaddin Eyyubi'nin savaş esirlerine karşı çok merhametli davrandığı açıkça dile getirilir. (32) Araştırma kapsamında olan *Tozkoparan* romanında da Sultan'ın savaş esirlerine yaptığı iyi müamale dikkat çekicidir. Romanda anlatıldığına göre Ramallah'ın Bizanslı yöneticisi Balian, savaşta esir düşen Hristiyan halkın serbest bırakılması için Müslüman komutanlarla yoğun bir pazarlık içerisine girer. Esir askerler için teklif edilen parayı az bulan komutanlar uzun süre esir askerleri serbest bırakmazlar. Zavallı ve çaresiz Ramallah halkına acıyan alicenap Sultan, Balian'ın teklifini kabul ederek 7000 savaş esirini 30.000 dinar karşılığında serbest bırakır. Selahaddin Eyyubi, bu iyilikle de yetinmez; çok fakir ve korumasız esirleri de hiçbir karşılık almadan bağışlar. (134) Batılı bilimsel tarihî kaynaklarda da Selahaddin Eyyübî'nin bazı olumsuz davranışlarına rağmen emsali bulunmayan cömertliğinden ve merhametinde söz edilir. Steven Runciman, Selahaddin Eyyübî'nin Kudüs'ü fethettikten sonra Patrik Heraclius için yedi yüz ve Balian için de beş yüz esiri bağışlandığını fidyeleri ödenip kurtulan kadınların da kocaları için Sultan'a müracaat ettiklerini söylemektedir. (Runciman, 1992-1998:390)

Selahaddin Eyyubi'nin İslam ordusuna en büyük zararı veren Aslan Yürekli Richard'a karşı gösterdiği hoşgörü romanlarda takdir edilen örnek davranışlardan bir başkasıdır. *Tanrı'nın Savaşçıları Üçüncü Haçlı Seferinde Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard* romanında anlatıldığı şekliyle Aslan Yürekli Richard, savaşın en şiddetli anında atından düşer. Savaşın bu sahnesi yazar bakış açısıyla şöyle anlatılır: "*Selahaddin'in askerlerinden biri 'kral orada! Atından düşmüş kaçıyor!' diye heyecanla bağırmasına karşı Selahaddin olanları görmüş. Bir kral nasıl bu hale düşer, diye kardeşi El-Âdil'e döndü ve ekledi: 'koş, bu iki Arap atını ona yetiştir. Benim verdiğimi söyle. Böylesi büyük bir krala atından düşmek yakışmaz.'*" (Jr, 2013:365) Silahsız ve savunmasız kalan İngiliz komutan, bir an için öldürüleceğini düşünmüştür. Fakat en büyük rakip olarak gördüğü Selahaddin Eyyubi'nin yardımıyla ölümden kurtulmuştur. Tarihçi-yazar Walter Scott'un romanında da Selahaddin Eyyubi'nin Haçlı ordusu komutanı Aslan Yürekli Richard'a karşı yaptığı iyiliklerden söz edilmiştir. Richard, Kudüs'ü tekrar ele geçirmek için çıktığı seferde ağır bir hastalığa yakalanmıştır. Tedavisi imkânsız görülen bu hastalıkta Aslan Yürekli Richard'ın imdadına Kudüs Fatihî'nin özel doktoru yetişmiştir. Selahaddin Eyyubi Aslan Yürekli Richard'a doktoruyla gönderdiği mektubunda: "*Emin olabilirsin ki, bütün Frangistan'ın kendine güvendiği şanlı bir hükümdarın, hasta döşeğinde inlemesine benim gönlüm razı olmuyor.*" der. (40) Alicenap Sultan'ın ezeli düşmanı Richard'a karşı gösterdiği bu vakur ve insanî davranış, Thorvald Steen'in *Selahaddin Eyyubi'nin Gölgesinde* romanında da geçmektedir. (83) Romanda Richard'ı tedavi etmek için gelen doktorun adının İbn-i Meymun olduğu belirtilmektedir. Bu sebeple İngiltere ordusu komutanı Richard, yıllarca savaştığı

Selahaddin Eyyubi'ye büyük hayranlık duymuş; ölümünden sonra onu sürekli iyilik ve hürmetle yâd etmiştir. Romanda geçen ifadeyle yakın dostu Anna'ya “*Selahaddin'i yenmeye çok yaklaşmıştım. Ama ölümünden sonra bile bana kaybettiğimi gösteriyor. Günahkâr düşüncelerle huzurum kaçıyor. Selahaddin'in şövalye ideallerine bağlılıkta şövalyeyi geride bırakan bir yaşamı sürmesi beni hayrette bırakıyor. Onun sonsuz eseri olmak üzereyim, anlıyor musun?*” der. (198)

Selahaddin Eyyubi'nin çocukluk ve gençlik döneminin anlatıldığı *Kartal, Bir Savaşçı Doğuyor* romanında Yusuf adıyla anılan Kudüs Fatih'i'nin en belirgin özelliği hoşgörülü ve merhametli olmasıdır. Romanda Yusuf'un Banyas'ı fethettikten sonra esir bir kadına yapılan kötü muameleyi nasıl engellediği anlatılır. Savaş sonrası esir alınan Frenk bir kadın, köle pazarında satılacakken yine merhametli Sultan'ın emriyle derhal serbest bırakılır. (307)

Selahaddin Eyyubi'in Charles J. Rosebault'un *İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi romanında* en belirgin özelliği yine merhametli oluşudur. Söz konusu romanda Selahaddin Eyyubi'nin bu yönü şöyle anlatılır: “*Doğal olarak bu cömertliği yalnız rakiplerine karşı değildi. Müslüman dünyasındaki ağızlar, sürekli iki eliyle birden veren ve başkalarını refaha ulaştırmaktan keyif alan Sultan için edilen dualara kapalıydı. Alicenaplıkta bu kadar yüce olan, tamahkârlığı ise bu kadar aşağılayan başka bir hükümdarın daha gelmemiş olduğu konusunda bütün kaynaklar ağız birliği eder. Selahaddin'in 'Para denen şeye çöldeki kum kadar değer vermeyen birileri olabilir bu dünyada' dediği söylenir.*”(168)

Romanlarda Kudüs Fatih'i'nin cömertlik ve alicenaplığı takdirle yâd edilmiştir. Charles J. Rosebault, romanında muzaffer hiçbir ordu komutanının asla göstermeyeceği asil davranışları Sultan'ın gösterdiğini söyler. Yazar romanında *Selahaddin Eyyubi* portresini çizerken: “*gözü yaşlı dullar ve yetimler yardım dilemek için ona gelmiş ve hiçbiri eli boş dönmemiştir.*” ifadelerini kullanır. Haçlı ordusu komutanları, barış anlaşmalarına ihanet etmelerine karşılık İslam ordusu komutanı Selahaddin Eyyubi yaptığı anlaşmalara karşı her zaman sadık kalmıştır. Romanda geçen ifadeyle “*Bütün yaşamı boyunca, anlaşmalar onun için harfi harfine uyulması gereken şeyler oldular ve bir kere bile anlaşma bozmadı.*”(107)

Selahaddin Eyyubi, farklı dinlere mensup halklara karşı son derece hoşgörülü ve iyilikseverdi. Özellikle şehirde yaşayan çok sayıda Hristiyan halkın ibadetlerini huzur içinde yapabilmeleri için onlara büyük kolaylıklar sağlıyordu. Savaş sonrası “*Hac ziyaretçilerini kendi ziyafet sofralarında ağırlıyor, resmiyetten tamamen uzak, eğlenceli sohbetlerle onların hoşça vakit geçirmeleri için elinden geleni yapıyordu.*” (Jr, 2013:390) Hatta Üçüncü Haçlı seferinin başrahibi Huber Walter'i kutsal mekânlarda bizzat kendisi gezdirmiş, sarayında özel olarak ağırlamıştı. (Jr, 2013) Bu ziyaret sırasında Huber Walter, Sultan'a Suriyeli Hristiyanların Kutsal Mezar ziyaretleri için Kudüs'e iki papaz göndermek istediğini söylemişti. Âlicenap Sultan, başrahibin bu isteğini hemen kabul etmiş; farklı dinlere mensup halklara olan saygısını göstermişti. Başrahip Huber Walter'in bu ziyaretinden kısa bir süre sonra Sultan'ın emriyle Beytullahim ve Nasıra'ya iki papaz gönderilmiştir. (Jr, 2013)

Selahaddin Eyyubi, Hristiyanlara olduğu kadar Yahudilere de son derece merhametli ve yardımseverdi. Selahaddin Eyyubi'nin Aslan Yürekli Richard komutasındaki Hristiyan ordusuyla yaptığı büyük mücadeleleri anlatan *İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi* romanında geçen ifadeyle: “*Selahaddin'in imparatorluğunda tam olarak eşit olmasalar da, Yahudiler*

kesinlikle hoş görülüyor, büyük oranda takdir ediliyorlardı. İnanmayanların geniş sınıfına, Hristiyanların ve gayrimüslimlerin arasına düşürüyordu. Bu korunanlar devletin evlatlık çocuğu ya da hastası gibi düşünülüyordu.” (131) Romanda geçen ifadeyle “Büyük Müslüman Sultan, şimdi Yahudilerin kahramanı olmuştu. Allah, Selahaddin’in ruhunu onlar için canlandırmıştı.” (132) Sultan’ın hassasiyet gösterdiği önemli hususlardan biri de farklı din ve medeniyetlere ait mabetlerdir. Savaşlarda az da olsa mabetler zarar görmüştü. “Kutsal Kabrin kapıları kırılmıştı.” Fakat halkın eziyet görmemesi için büyük bir hassasiyet gösterilmişti. (Jr 2013:118) Hristiyan halkın *Kutsal Kabre* karşı duydukları hassasiyeti bilen Selahaddin Eyyubi, bu mekâna zarar verilmemesini emretmişti. (Jr, 2013:119) Çünkü romanda geçen ifadeyle: “Müslüman olmak bütün dinlerin kutsal mekânlarına saygı göstermeyi gerektiriyordu.” (Jr, 2013:119) Steen’in Tozkoparan romanında da Sultan’ın kutsal mabetlere karşı gösterdiği hassasiyet şöyle anlatılır: “Kentin ele geçirilmesinden kısa bir süre sonra kardeşini görmeye gelen Âdil, Selahaddin’i Kutsal Mezar Kilisesinin yanında buldu. Selahaddin o sırada Hristiyan mezarlığın zarar görmemesi için nöbetçilerin sayılarını arttırmakla meşguldü.” (137) Selahaddin Eyyubi’nin Hristiyanların kutsal mekânlarına duyduğu saygıyı Haçlı savaşlarını anlatan tarihî kaynaklarda görmek mümkündür. P. M. Holt, *Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu* eserinde: “Kudüs bir süre kuşatmaya dayandıysa da 27 Receb/2 Ekim 1187 günü koşullu olarak teslim oldu. Sekiz yıl önceki Haçlı birliklerinin tersine Selahaddin’in askerleri zaferlerini perçinlemek için katliam ve talana girişmediler. Hatta kutsal Kabir Kilisesine bile dokunulmadı ve Godefroide Bauillon’da V. Baudoin’e kadar hiçbir Frank hükümdarının mezarı bozulmadı.” ifadeleri geçmektedir. (Holt, 2003:59) Tarihçi yazar P. M. Holt’un açıklamalarında görüldüğü gibi Selahaddin Eyyubi’nin merhamet ve iyilikseverliği Batılı tarih kaynaklarında da yer almaktadır. Bu tespitten hareketle romanlarda anlatılan anekdotların reel tarihi kaynaklardan alındığını söyleyebiliriz.

Okumalarımız arasında bulunan yazar James Reston Jr’ın *Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard* romanında Arap yarım adasında büyük bir kuraklık yaşandığı anlatılır. (61) Bu kuraklık sebebiyle bölgede yaşayan Müslüman ve Hristiyan halk, büyük zorluklar yaşamaya başlamıştır. Ağır şartlar iki karşıt gücü barışa zorlamaktadır. Öncelikle Tiberya Lordu Tripolili III. Raymond, 1184 yılında Selahaddin Eyyubi’yle barış anlaşması imzalar. Raymond, sefalet içinde yaşayan halkını bir Müslüman saldırısına karşı koruyamayacağını çok iyi bilmektedir. Selahaddin, çıkarlarına ters düşse de Raymond’un ateşkes isteğine razı olur ve onula dört yıllık bir barış anlaşması imzalar. İyiliksever Sultan, yapılan anlaşmadan sonra Tiberya halkına su ve yiyecek yardımında bulunur.

Tanrı’nın Savaşçıları Üçüncü Haçlı Seferinde Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard romanında Elkerak Lordu Chatillon’un hâkim olduğu topraklar üzerinde keşif yapmak için Tiberya lordundan geçiş hakkı talebinde bulunur. Müslümanlar keşiflerini kimseye zarar vermeden gerçekleştirip yurtlarına dönerler. Selahaddin Eyyubi komutasındaki askerlerin Hristiyan şehirlerden geçerken gösterdikleri hassasiyet romanda: “Hiçbir kasabaya ya da kaleye en ufak zarar vermemişlerdi.” cümleleriyle yansıtılır. (Jr, 2013:63) Romanlardan çıkan ortak sonuca göre Selahaddin Eyyubi büyük zaferlerinden sonra hiçbir zaman kibir ve intikam duygusuna kapılmamış; esir Hristiyan halka zulüm ve şiddet göstermek yerine her zaman iyilik ve şefkatle yaklaşmıştır.

Selahaddin Eyyubi'nin iyilik ve hoşgörü vasıfları reel tarihi kaynaklarla da örtüşmektedir. Tarihçi yazar Uluçay, *İlk Müslüman Türk Devletleri* eserinde Kudüs Fatihî için şu açıklamaları yapar “*Selahaddin halkını mutlu etmekten gayri bir şey düşünmedi. En güçlü düşmanları bile onun mertliğini insanlığını ve cömertliğini onaylamışlardır. Bilginleri korumuş, bilim alanında çalışmaları teşvik etmişti.*” (Uluçay, 2013: 146) Endülüs asıllı şair ve yazar İbn Cübeyr'in Selâhaddin Eyyübî hakkındaki tespitleri de aynı içeriktedir. İbn Cübeyr, *Endülüs'ten Kutsal Topraklara* adlı kitabında Sultan'ı ideal bir devlet adamı olarak tanıtır. Eserde geçen tanımlamayla Selahaddin Eyyübî bölge Müslümanları için Allah'ın bir lütfüdür. Ömrünü savaş meydanlarında geçiren Sultan'ın tahtı atının eyeri olmuştur. (İbn Cübeyr, 2003: 219)

2.2. Selahaddin Eyyubi'nin Cesaret ve Fedakârlığı

İncelediğimiz Batılı romanlarda başkahraman Selahaddin Eyyubi'nin en belirgin özelliklerinden birisi de sayıca kendilerinden çok üstün olan Haçlı ordusu karşısında gösterdiği cesaret ve Müslüman halkı için yaptığı fedakârlıklardır. Cesur Sultan, savaş meydanlarındaki şecaatiyle Hristiyan askerlerin kalplerine korku ve endişe salarken kendi askerlerine moral ve cesaret verir. Haçlı ordusu komutanı Richard'ın büyük bir orduyla üzerlerine saldıracağını öğrenen Selahaddin Eyyubi, alınması gereken tedbirler konusunda konsey üyeleriyle istişarede bulunur. Cesur komutan, derin bir endişe içerisinde bulunan konsey üyelerine cesaret verici bir konuşma yapar. Bu konuşmayı dinleyen konsey üyesi Maştup: “*Sultanım, hepimiz sizin kulunuz, köleleriniz. Bize her zaman cömert davrandınız, bizi yücelttiniz, güçlü kıldınız ve her zaman ödüllendirdiniz. Başımız size feda olsun! Ölene kadar yanınızda olacağız.*” der. (Jr 2013:338) Kudüs Hükümdarı, haçlı seferlerinin yıkıcı istilası altında ezilen Müslüman halkın tek umududur.

James Reston Jr, *Tanrı'nın Savaşçıları Üçüncü Haçlı Seferinde Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard* romanında korku ve endişeye kapılan halkın Allah ve Muhammed isimleriyle birlikte Selahaddin Eyyubi'nin ismini andıkları yazılıdır. (12) Romanda karşıt tematik gücü temsil eden İngiltere Kralı I. Richard, Hristiyan dünyasının en büyük umududur. Krallığını ve kilisenin menfaatlerini korumak için Müslümanlara karşı yıllarca savaşan Richard, en az Selahaddin Eyyubi kadar cesur ve hırslıdır. (13) Romanda Yusuf Balbek karakterini canlandıran Selahaddin Eyyubi şöyle tanıtır: “*Yusuf Balbek, Şam'da büyüdü. Vücut yapısı güçsüz ve zayıf olsa da zekâsı, görgüsü, soyluluğu, ahlakı ve alçakgönüllülüğü Şam saraylarında gözden kaçmadı. Akranlarının çoğu gibi, ergenliğinde o da şaraba ve kadınlara teşvik edildi; ama neticede bu tarihsel durumun ciddiyeti onu daha çok ilgilendiriyordu ve o da bu günahlardan sıyrıldı. Sonradan söylenenlere göre, hükümdarı Nureddin'in eğitimiyle Yusuf-sonradan Selahaddin dendi-doğruluk yolunda ilerlemeyi, erdemli hareket etmeyi ve kâfirlere karşı savaşma konusunda yürekli olmayı öğrendi.*” (23,24)

Ömrünün büyük bir kısmını haçlılara karşı savaş meydanlarında geçiren Sultan'ın baş düşmanı Richard, çok yakından tanıdığı Selahaddin'in cesaret yönünü şu sözlerle özetler: “*Sultan çok büyük bir insan. İslam âleminde ondan daha güçlü bir lider yok. Yafa'yı iki ayda zor ele geçirir diye düşünmüştüm ama o, beş gün içerisinde kenti teslim aldı.*” (361) Richard düşmanı olmasına rağmen Selahaddin Eyyubi'nin cesaretine hayrandır.

Tarihî romanın ilk temsilcisi Walter Scott, *Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard* romanında Sultan'ın cesaretini: “Kendisinin ne mızrağı, ne oku, ne de topuzu vardı. Bütün taarruz silahı elindeki kılıçtan ibaretti. Müdafaa silahı olarak da omzunda asılı küçük bir kalkanı vardı.” cümleleriyle anlatır. (24) Walter Scott, anlatısında: “Selahaddin o adamdı ki taarruza kalkıştığı zaman, cesur olduğu kadar ihtiyatlı idi; körü körüne ileri atılmadan evvel, her şeyi inceden inceye hesap ederdi.” der. (30)

Günümüz tarihî romanları arasında yer alan *Kartal, Bir savaştı Doğuyor* romanında da Yusuf ismiyle anılan Selahaddin Eyyubi karakteri cesareti ve fedakârlığıyla ön plana çıkarılır. (Hight, 2013:307) Haçlı ordusu karşısında çaresiz kalan Halep Atabeyi Nureddin Mahmud Zengi, Yusuf'tan yardım istemek zorunda kalır. Sultan'ın en yakın adamları bile yanından kaçmışken Yusuf, cesaret ve fedakârlığıyla onu düşman kılıcından korur. Yusuf'un cesaretine hayran kalan Nureddin, bu olaydan sonra ona sadık ve güvenilir anlamına gelen Selahaddin adını vermiştir. Selahaddin Eyyubi'nin cesaret ve fedakârlığı dost ve düşman bütün insanlar tarafından kabul edilen üstün vasıfları olmuştur.

2.3. Selahaddin Eyyubi'nin Bilgeliği ve Adaleti

Kudüs Fatihi, iyiliksever, muttaki ve mütevazı olmakla beraber pozitif bilimlere ve edebiyata önem veren adil bir hükümdardı. Avrupalı yazarlar, Sultan'ın bilge ve âdil yönünü romanlarına başarıyla yansıtmışlardır. Selahaddin'in büyük ve zorlu mücadelelerden sonra fethettiği şehirlerde yaptığı ilk icraat yıkılan veya zarar gören hastane ve okulları yeniden imar etmek olmuştur. Romanlarda Sultan'ın yıkılan veya zarar gören ibadet, eğitim ve sağlık kurumlarını kısa sürede onardığı anlatılır. (Jr, 2013:396) Bilge padişah, çocuklarını devlet yönetiminde görevlendirirken onlardan halka adalet ve iyilikle muamele etmelerini istemiştir. James Reston'un *Tanrı'nın Savaşçıları* romanında Selahaddin Eyyubi, küçük oğlu Melik Ez Zahir'e şu nasihatlerde bulunur: “Allah'a emanet ol. O iyiliklerin başıdır. Allah yolunda git. Onun istediklerini yap, zira barışın tek yolu budur. Kan dökmekten ve kıyımdan kaçın, dökülen kanın intikamı büyüktür. Halkın sevgisini kazanmaya çalış, onların çıkarlarını gözet. Sen, Allah'ın seçimiyle ve benim de isteğimle onların başına geçecek olan kişisin. Emirlerin devlet adamlarının, soylu maiyetinin de kalbini kazanmalısın. Ben bugün bu yüceliğe eriştiysem, iyilikle insanların gönlünü kazandığım içindir. Kimseye kin besleme, ölüm hepimizin kaderidir. Eğer insanlar seni bağışlamazsa, ancak tövbekâr olursan o, bağışlayıcıdır.”(388) Güçlü inancıyla adalet ve insan sevgisine büyük önem veren Selahaddin Eyyubi evladına bilgeliği ve adaleti tavsiye etmiştir.

Sultan'ın ilmî yönü ve idaresi altındaki halka olan yaklaşımı romanların genelinde takdir edilmiştir. Thorvald Steen'in *Selahaddin Eyyubi'nin Gölgesinde* romanında Şovalye James Sheringham, William Davenport ve Toronlu Kont Henry, Selahaddin Eyyubi hakkında Kral Richard'a sunmak üzere hazırladıkları raporda şu bilgileri verirler: “Selahaddin' yirmi yaşına kadar zamanının çoğunu cirit oynayarak, Kur'an ve şiir çalışarak geçirdi...1169 yılında Mısır'ın mutlak hâkimi haline geldi. 1171'de Sünnî ve Şîî Müslümanları birleştirdi... Frenkleri Kudüs'te kalmaya ve daha önce sürülen Yahudileri geri dönmeye davet ettiği söyleniyor. Çılgının biri mi, bilmiyoruz... Selahaddin'in okuma-yazma bilmediğini öne süren Papa Hazretleri yanılmaktadır. Kendisinin birçok dilde okuyup yazabildiği tecrübelerimizle sabittir...” (56, 57)

Bilge hükümdarın şairlere ve ilim adamlarına büyük önem verdiği Charles J. Rosebault'un *İslamın Kılıcı Selahaddin Eyyubi* romanında da geçmektedir. Romanda Sultan'ın sevdiği şiirlerden alıntılar yapılmıştır. (139) El-Atir'e (İbnü'l-esîr'e) göre Selahaddin'in meclisinde konuşabilmek için Kuran'ı hatmetmiş olmak, töreyi çok iyi bilmek, sahabeleri ve eski büyük ilim adamlarını okumuş olmak gerekirdi. (139)

Thorvald Steen'in Tozkoparan romanında Selahaddin Eyyubi'nin adalete ve ilme verdiği önemi anlatan bölümlerle karşılaşırız. Romanda yazar bakış açısıyla Selahaddin Eyyubi'nin Öklid'i ve Aristoteles'i okuduğu, İbn-i Sina'nın felsefi yazılarını ve Arap tarihini incelediği, Arşimet ve Ptolemeus'un matematik, Galenos ve Hipokrates'in tıp çalışmalarını bildiğini, Hamasa'yı ve Ebu Tammam'ın şiir antolojilerini okuduğu ifade edilmiştir. (33)

İncelediğimiz romanlar arasında Yazar Walter Scott'un *Selahaddin Eyyubi ve Arslan Yürekli Richard* romanında da başarılı bir Selahaddin Eyyubi portesi çizilmiştir. Romanın *Selahaddin* başlıklı bölümünde Sultan'ın üstün vasıfları şöyle anlatılır: “*Selahaddin Eyyubi, son derece muharip olduğu nispette, adaletin, doğruluğun, nezaketin timsali idi. Bu sebeptendir ki Avrupa tarihleri bile onu, büyük kahraman diye anmışlar ve düşmanları, hürmetle önünde eğilmişlerdi. Selahaddin bütün ömrünce kimseyi bilerek incitmemişti. Din milliyet farkı gözetmeden, herkes hakkında aynı muameleyi yapardı. Birgün tebaasından bir Ermeni ile aralarında ihtilaf çıkmış. Ermeni mahkemeye müracaat ederek Selahaddin aleyhine dava açmış. Davacı Ermeni ile suçlu mevkiindeki Selahaddin mahkeme huzurunda karşı karşıya geldiler. Selahaddin haklı olduğu için davayı kazandı. Karar iki tarafa da tebliğ edildikten sonra Selahaddin, Ermeni'yi çağırdı: 'Beni mahkeme huzuruna çağırdın ve bununla benim adalete nasıl hürmet ettiğimi âleme ispat ettin. Bu hareketin mükâfatını göreceksin.'* diyerek eski davacısına birçok ihsanlarda bulundu. Birgün de ordusunun başında giderken karşısına ihtiyar bir kadın çıktı. Elinde bir istida vardı. Selahaddin istidayı aldı, fakat kadına: 'Bugün işim var. Bekle! Yarın cevabını alırsın diyerek yürüdü. Kadın arkasından: 'Ey bugünün işini yarına bırakan Selahaddin! Memleketler zapt edeceğine tebaanın işini gör,' diye bağırdı. Selahaddin bunu duyunca derhal geri döndü kadına yaklaşarak: 'haklısın beni affet ve müsaade et de hatamı tashih edeyim, dedikten sonra kadının dileğini yerine getirdi.'” (143-144) Walter Scott'un otobiyografik bir roman özelliğini taşıyan bu eserinde Selahaddin Eyyubi hakkında bu şekilde olumlu bir imaj çizilmiştir.

Yazar Charles J. Rosebault, *İslamın Kılıcı Selahaddin Eyyubi* romanında sultanın adalete gösterdiği hassasiyete şu cümlelerle atıfta bulunur: “*Her pazartesi ve perşembe açık yargılama yapar, çevresinde kadımlarla ve hukuk konusunda deneyimli diğer âlimlerle otururdu.*” (150) Romanda ister güçlü olsun ister yoksul olsun yaşlı kadınlardan sakatlara kadar herkesin mahkemeye kabul edildiği söylenir. Romanda geçen ifadeyle “*yalnız şehirde olduğu zaman değil seferdeyken bile dilekçeleri kendisi kabul eder ve her türlü zulüm şikâyetini sona erdirmek için bütün gücüyle çalışırdı. Şikâyeti olan ya da tazminat talep eden kimseyi geri çevirmezdi.*” (150,151) Romanda anlatıldığına göre Ömer Kelatli adlı Ahlatlı bir tüccarın Sultan aleyhine açtığı dava, mahkeme heyeti tarafından kabul edilmiş; halka açık mahkemede sanık sıfatıyla sorgulanan Sultan, mahkeme sonucunda suçsuz bulunmuştu. Sultan, beklenenin aksine Ömer Kelatli'ye öfkelenmemiş ona bir hilat armağan edilmesini ve masraflarını karşılayacak kadar da para verilmesini buyurmuştu.(154)

Araştırma kapsamında olan romanlarda Selahaddin Eyyubi'nin adalete, ilim ve irfana büyük önem verdiği halkının da eğitim düzeyini yükseltmeye çalıştığı tespit edilmiştir.

2.4. Selahaddin Eyyubi'nin Tevazu ve Takvası

Romanlarda Selahaddin Eyyubi'nin en önemli vasıflarından biri mütevazı ve muttaki olmasıdır. Kutsal Kudüs topraklarının fethinden sonra başlayan Haçlı savaşlarını başarıyla anlatan *Tanrı'nın Savaşçıları Üçüncü Haçlı Seferinde Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard* romanında Sultan'ın kuvvetli inancının tezahür eden tevazı yönüne şu şekilde atıf yapılmıştır. “Şam'da iki okul, Kudüs'te bir hastane ve bir okul, Kahire'de bir hastane ile üç okul yaptıran Sultan, hiçbirine kendi adını koydurmamıştır. Kendisiyle övünmekten bu kadar kaçan bir insan olarak, o sadece Allah'a karşı görevini yapıyordu.”(396) Savaşlarda cesaretiyle her zaman ön safta yer alan Sultan, barış anlarında insanlara karşı son derece mütevazıydı.

Charles J. Rosebault, *İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi* romanında, Selahaddin Eyyubi ve kölesi arasında yaşanan bir olayı anlatarak Sultan'ın tevazusunu yansıtmaya çalışır. Sultan, çok yorgun olduğu bir gecede ihtiyar kölesi otağına girerek ondan elindeki dilekçeyi imzalamasını ister. O gece çok yorgun olan ve hokkasının da yanında bulunmadığını söyleyen Sultan, kölenin bu isteğini reddeder. Fakat kölenin çok ısrar etmesi üzerine Kudüs Sultanı bu dilekçeyi imzalar. Bütün bunlara şahit olan tarihçi Bahaddin, Sultan'a ne kadar nazik olduğunu söyler. Bu söz üzerine Sultan, “sözünü etmeye bile değmez” der. (131) Romanda geçen ifadeye göre “Tevazuda yüceydi, nezakette kusursuzdu.” (144) Dünyanın geçici şan ve şöhreti Kudüs Fatih'i'ni aldatmamıştı.

Tanrı'nın Savaşçıları Üçüncü Haçlı Seferinde Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard romanında anlatıldığı şekliyle Sultan, ömrünün son yıllarını Şam'daki medreselerde geçirir. “Son günlerinde en önemli savaşlarda sancağını taşıyan bayraktarını çağırmıştı. ‘savaşlarda bayrağımı taşıyan sen, şimdi de ölüm haberimi taşıyacaksın. Öyle bir kumaş parçası seç ki, bir paçavra gibi olsun. Bir mızrağın ucuna bu kumaş parçasını bağla ve Doğu'nun büyük Sultanı ölüme giderken şu kumaş parçasından başka bir şeyi yanında götürmedi diye bütün sokaklarda gezdir.” der. (395) Aynı romanda geçen ifadelerle göre de: “Sultanın hiçbir özel malı, evi, bağı bahçesi, altınları, gümüşleri, altınları yoktu. Üzerinden sadece kırk altı Nasıra parası çıktı, bu da bir İngiliz sterlini bile etmiyordu. Öyle ki, mezarının etrafını çevreleyen taşlar bile borç parayla yapıldı. Tabutu çizgili bir kumaşa sarıldı ve Sultan son günlerini geçirdiği yazlık bahçesine gömüldü.” (397) Selahaddin'in ölümünden sonra geride bıraktığı mal varlığı hakkında verilen bilgiler *İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi* romanında da geçmektedir. Romanda verilen bilgiye göre: “Bu kadar büyük zenginlikleri fetheden adam o kadar yoksul ölmüştür ki, cenazesine yetecek kadar bile parası yoktur. ‘Koca eyaletleri başkalarına bahşetmişti ama’ diye anlatır yardımcısı. Kendisi ne mal ne mülk, ne köy, ne de arazi miras bıraktı. Kişisel hazinesinde yalnız bir sur altınıyla kırk yedi gümüş sikke bulunuyordu.”(173) Selahaddin Eyyubi'nin mütevazı yönü Walter Scott'un romanına şu ifadelerle yansıtılmıştır: “Dünya malına ehemmiyet vermezdi. Para biriktirmeyi birgün bile aklına getirmemişti. Ölümüne birkaç gün kala, kefeni bir mızrak ucuna takılarak, şehrin içinde dolaştırılmıştı. Dellâllar bu kefeni sokakta gezdirerek: ‘Ey ahali cihana hükmeden Selahaddin, öteki dünyaya mal olarak ancak şu kefeni götürecektir. İbret alınız...’ diye bağıştılar. Oğluna vasiyet ederken: Oğlum şahsi günahlarını Allah

affeder. Dikkat et ki halkın malına, canına dokunacak günahlar işlemeyesin. Zulümden son derece sakın. Bu dünyanın kimseye baki kalmayacağını düşünerek hareket et.” (143-144)

Kudüs Fatihî, zengin ve güçlü olmasına rağmen hayatının sonuna kadar sıradan bir halk adamı olarak yaşamaya çalışmıştır. Aynı romanda Sultan’ın ölüm sahnesi ve cenaze merasimi şöyle anlatılır: “*Cenaze basit oldu. Ne şairlerin söylenmesine, ne ağutlara, ne cenaze nutuklarına izin verildi. Tabutu basit bir kumaşla örtüldü ve savaş boyunca taşıdığı kılıcı da üzerine kondu. Ölmek üzereyken alemdarını çağırıp şöyle dediği söylenir: ‘Savaşlarda alemimi sen taşıdın, ölüm sancağımı da sen taşı. Pespaye bir paçavra olsun. Onu bir mızrağın ucunda Şam sokaklarında gezdir ve bütün Doğu’nun hükümdarı Selahaddin bile, yanında bu paçavradan başka bir şey götürmedi, diye duyur.’*” (295) Selahaddin Eyyubi ölümünden sonra geride kalan tüm dostlarına böyle bir mesaj vermeye çalışmıştır.

Selahaddin Eyyubi’nin mütevazı yönünü en belirgin kılan hadislerden biri Kudüs’ün fethi sırasında gerçekleşir. Kudüs Fatihî, büyük bir tevazu ve vakarla girdiği şehirde esir halka iyilik ve merhametle muamele eder; hiç kimseyi horlamaz. (Jr, 2013:119) Sultan, Kudüs’ün fethinden sonra Şam Kadısı Muhiddin İbn el-Zeki’ye şunları söyler: “*Kudüs’ü ne altınlar kazanmak, ne de intikam almak için ele geçirdik. Allah’a inancımıza karşı görevimizi yaptık. En büyük mutluluğum kutsal kentin intikam almadan kurtarılmış olması. Belki bir beyaz devenin üzerinde şehre giremedim; ama şehri kan dökmeden, nefret ve yıkım olmadan kurtardık.*” (Steen 2005:142) Romanlardaki tespitlerde görüldüğü gibi Selahaddin Eyyubi Hristiyanlarla yaptığı savaşlarda hiçbir zaman ihtiraslarına kapılmamış; fethettiği şehirlerde masum halka eziyet etmemiştir.

Kudüs Hükümdarı’nın tevazu ve inanç yönüne hayran olan Batılı yazarlar romanlarında bu yönüne sıklıkla dikkat çekmişlerdir. Thorvald Steen’in *Tozkoparan* romanında gazeteci Cecilia, şair dostu Erik’e İslam coğrafyasında yetişmiş; ünü Avrupa sınırlarına kadar dayanmış Selahaddin Eyyubi’yi tanıyıp tanımadığını sorar. Erik’in Selahaddin Eyyubi hakkındaki bilgisizliğine şaşırarak Cecilia ona Selahaddin Eyyubi hakkında bir kitap verir. Erik’in okuduğu bu kitapta “*Selahaddin’in rüşvet almayı kabul etmediği yazıyordu. Azla yetinen biriydi, üzerindeki giysilerden başka hiçbir malı ve mülkü yoktu. Dinsel idealleri dünya malından ve altından daha değerliydi. Selahaddin, Kahire’de kralın sarayında yaşayabilirdi. Ama bunun yerine çok daha alçakgönüllü vezir konutunu seçmişti.*” (104) Reel tarihi kaynaklarda da Selahaddin Eyyubi’nin büyük zaferler kazanmış olmasına rağmen alçak gönüllü olduğuna dair romanlarla örtüşen bilgiler bulunmaktadır. (Toksoy ve Toksoy, 2015)

Selahaddin Eyyubi’nin inancına olan bağlılığını yansıtan en dikkat çekici roman James Reston’un *Tanrı’nın Savaşçıları Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard* romanıdır. Romanda Sultan’ın en zor ve sıkıntılı anlarında Kuran-ı Kerim ayetlerine müracaat ettiği görülmektedir. Elkerak Lordu Chattillon Hac yolculuğu sırasında içlerinde kız kardeşinin de bulunduğu kafileyi esir alıp zindana attığında Kuran-ı Kerim onun için tek teselli kaynağı olmuştur. Romanda takva sahibi Sultan’ın dar zamanlarda huzur bulmak için sık sık Kuran-ı Kerim okuduğu görülmektedir. (47,44,306)

Haçlı savaşlarını anlatan Thorvald Steen’in *Tozkoparan* romanında da Selahaddin Eyyubi çok merhametli ve dindar bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Romanda

Hristiyan zulmü altında ezilen Müslüman halkın intikam yeminleri etmelerine karşılık Sultan'ın onları nasıl hakka ve âdalete davet ettiği anlatılır. Sultan, işlenen bir suçun asıl faillerini cezalandırmaya dikkat eder. Savaşlarda esir alınan bütün Hristiyan halkın aynı şekilde cezalandırılmasına kabul etmez. Halkına Kuran-ı Kerim'de geçen Yusuf kıssasını örnek vererek İslam'ın affetmeye verdiği öneme de vurgu yapar. (128)

Selahaddin'in dinî yanının güçlü olmasında vak'a-nüvisi Bahaddin (Bahaddin ibn Şeddâd)'in önemli rolü vardır. Bahaddin, yakın dostu Sultan'ı endişeye ve korkuya kapıldığı anlarda dinî telkinlerle rahatlatmaya çalışır. III. Haçlı seferinde Selahaddin Eyyubi'ye şöyle der: “Çok büyük bir sıkıntı içerisinde olduğunuzu görüyorum. Her geçen gün taşıyamayacağınız kadar ağır bir yük altında eziliyorsunuz. Bugün cuma ve biz bu kutsal günde, kutsal bir şehirde bulunuyoruz. Size dünyevî şeylerden uzaklaşarak Allah'a sığınmanızı tavsiye diyorum ezandan sonra iki rekât namaz kılın ve yoksullara sadaka dağıtın.” (Jr, 2013:339) Sultan, bu tavsiyelerden sonra namaz kılıp dua etmek için Aksa Camisine gider. Romanda geçen ifadeyle “son yıllarda savaş sırasında kaçırdığı namazları kaza namazı kılarak geçiriyordu.” (Jr, 2013:393)” Selahaddin Eyyubi'nin namaza karşı gösterdiği hassasiyeti Jack Hight'nin *Kartal, Bir savaşçı Doğuyor* romanında da görebiliyoruz. (Hight, 2013:178,194) Charles J. Rosebault'un *İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi* romanında da “Selahaddin düzenli ibadetinin dışında, gece uyanacak olursa o zaman, uyanmazsa da sabah namazından önce kalkar dua ederdi. Yolculuk ederken vakti geldiğinde attan inerdi.” ifadeleri yer almaktadır. (156) Kimi Batılı yazarlar, Allah'ın samimi inancından dolayı Selahaddin Eyyubi'ye Kudüs'ün fethini nasip ettiğini söyler (Rosebault 2010:158)

Jack Hight'in *Kartal, Bir savaşçı Doğuyor* romanında 1148'de Haçlı ordusu Şam'a doğru ilerlerken John adında genç bir Sakson esir alınır. Yıllar sonra ismi Selahaddin ismiyle anılacak Yusuf, esir düşen bu şövalyeyi satın alır. Romanda Yusuf'un kölesi John'la yaşadığı maceralar anlatılır. Selahaddin, romanın vefalı, cesur ve dindar başkahramanıdır. Jack Hight'in Selahaddin Eyyubi üçlemesinin ikinci romanı *Krallık, Bir Savaşçı Yükseliyor* (47) ve James Reston Jr.'in *Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard* (131) romanında da Sultan'ın İslam inancından dolayı şarap içmediği yazılıdır. Romanların genelinde Selahaddin Eyyubi karakteri, alçakgönüllü ve dindar bir şahsiyet olarak karşımıza çıkar.

Sonuç

Edebiyat ve tarih farklı disiplinler olmalarına rağmen her iki bilim dalı arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Edebiyat ve tarih derslerine ait müfredat programları disiplinler arası ilişki bağlamında incelendiğinde ders programlarının hedef kazanımlarına katkı sunabilecek önemli ders materyalleri sağlanabilecektir

Edebiyat ve tarih bilimleri arasındaki ilişkiyi somutlaştırmayı amaçlayan bu çalışmada öğretmen ve öğrencilerin III. Haçlı Seferi ünitesiyle ilişkilendirebilecekleri Batılı tarihî roman örnekleri analiz edilmiştir. Dokuzuncu sınıf tarih dersi kitabında III. Haçlı seferinin sebep sonuçları hakkında bilgi verilmiş olup Kudüs Fatihisi Selahaddin Eyyubi için “merhametli ve adil bir hükümdardı. Kudüs ve çevresinde yaşayan Hristiyanlara, Yahudilere her türlü din ve inanç hürriyetini tanımıştı. Kudüs önlerine gelen ve daha sonra hastalanan İngiliz Kralı'nı iyileştirmek için büyük gayret göstermişti.” ifadeleri kullanılmıştır. Ders kitabında yer alan bu

bilgilerin okunan romanlarla önemli ölçüde örtüştüğü belirlenmiştir. Araştırma kapsamında olan romanların tamamında Selahaddin Eyyubi merhametli, adil ve bilge bir kahramandır. Türk romanlarında olduğu gibi Batılı romanlarda da Selahaddin Eyyubi'nin pozitif algılanması bilginin doğruluğu ve tutarlılığı açısından önemlidir. İnsanlığın ittifak ve tahammüle her zaman olduğundan çok daha fazla ihtiyaç duyduğu günümüzde, Selahaddin Eyyubi karakterinin karşıladığı bu olumlu algının farklı medeniyetlere ait toplumlar arasında yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Selahaddin Eyyubi'nin Kudüs'ü fethetmesinden sonra başlayan III. Haçlı seferinde Müslüman ve Hristiyan orduları arasında şiddetli çarpışmalar yaşanmıştır. Bu çarpışmalarda iki karşıt tematik gücü Doğu medeniyeti adına Selahaddin Eyyubi; Batı medeniyeti adına ise İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard temsil etmektedir. Okunan romanlarda Selahaddin Eyyubi ve İngiliz Kralı Arslan Yürekli Richard dışında Nureddin Mahmud, Fransa Kralı Philippe Auguste, Alman Kralı Friederich Barbarossa, Sibylle kralı Guy de Lusignan gibi önemli tarihî şahsiyetlerin adları geçmektedir. Aksiyoner olayların anlatıldığı romanlarda kişi kadrosu dışında coğrafi mekânların da reel hayattan alındığı tespit edilmiştir. Kudüs, Akka, El-Cezire, Mısır, Hittin, Tunus ve Akdeniz bölgesinde kurulan birçok kale adı, romanlarda vaka örgüsünün cereyan ettiği mekânlar olmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde çalışma kapsamında olan romanların on ikinci yüzyıl Ortadoğu coğrafyasının sosyo-kültürel yapısını başarılı bir şekilde yansıttıkları tespit edilmiştir.

Millî eğitiminin temel ilkeleri esas alınarak hazırlanan tarih dersi programında öğrencilerin Türk ve İslam tarihinde rol almış önemli şahsiyetleri tanımaları amaçlanmıştır; tarih derslerinin sadece siyasi değil, ekonomik, sosyal ve kültürel alanları kapsayacak şekilde anlatılması tavsiye edilmiştir. Araştırma kapsamındaki romanların millî eğitimin temel ilkelerine uygun içerikte oldukları; bilgiyi kavrama düzeyine ve toplam öğrenci erişlerine katkı sunabileceği tespit edilmiştir.

İncelenen Romanlar

- J. Chaeles, Rosebault, (2010). *İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi*. Çev: Özgür Ozol, Nokta Kitap, İstanbul.
- Jack Hight, (2013). *Kartal, Bir Savaşçı Doğuyor*. Çev: Gönül Kayol, Optimum Kitap, İstanbul.
- Jack Hight, (2015). *Krallık, Bir Savaşçı Yükseliyor*. Çev: Gönül Kayol, Optimum Kitap, İstanbul.
- James Reston Jr, (2013). *Tanrı'nın Savaşçıları Üçüncü Haçlı Seferinde Selahaddin Eyyubi ve Arslan Yürekli Richard*. Çev: Elif Bozkur, Panama Yayıncılık, Ankara.
- Thorvald, Steen, (2011). *Selahaddin Eyyubi'nin Gölgesinde*. (Çev., Deniz Canefe, Celal Şahin). İthaki, İstanbul.
- Thorvald, Steen, (2005). *Tozkoparan*. Çev: Deniz Canefe, İthaki, İstanbul.
- Walter Scott, (B.T.). *Selahaddin Eyyubi ve Arslan Yürekli Richard*. Çev: B., İstanbul Maarif Kitaphanesi, İstanbul.

Kaynaklar

Ata, Bahri. “Tarih Öğretiminde Bir Araç Olarak Tarihî Romanlar.” Türk Yurdu, 153-154 (2000): 158-165.

Carnotensis, Fulcherius. Kutsal Toprakları Kurtarmak Kudüs Seferi. (Çev: İlcın Bihter Barlas). İstanbul: Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Çetin, Nurullah. Roman Çözümleme Yöntemleri. Ankara: Öncü Kitap, 2012.

Demirkent, Işın. Haçlı Seferlerinin Mahiyeti ve Başlaması, Haçlı Seferleri ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri. 26-27 Mayıs 1997. İstanbul: İ.Ü. Edb. Fak. Basımevi, 1998.

Demirkent, Işın. Haçlı Seferleri ve Türkler. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Er, İbrahim Halil. Cennet Doğu’da Bir Yerdedir, Haçlı Seferlerinin Değişen Yüzü. Ankara:Elips Kitap, 2006.

Erol, Kemal. “Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Tarihî Romanların Tarih Öğretimine Katkısı.” Dil ve Edebiyat Eğitimi Dergisi, 1(Bahar 2012): 59-70.

Gül, Muammer. “Müslümanların Kudüs’ü Fethi.” Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. II (2001): 47-58.

Hıght, Jack. Kartal, Bir Savaşçı Doğuyor. (Çev: Gönül Kayol). İstanbul: Optimum Kitap,2013.

Hıght, Jack. Krallık, Bir Savaşçı Yükseliyor. (Çev: Gönül Kayol). İstanbul: Optimum Kitap, 2015.

Holt, P.M. Haçlılar Çağı 11. Yüzyıldan 1517’ye Yakınoğu, (Çev.:Özden Arıkan). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

İbn Cübeyr. Endülüs’ten Kutsal Topraklara. (Çev: İsmail Güler). İstanbul:Selenge Yayınları, 2003.

İbn el-Esîr. İslam Tarihi el Kâmil fit- Târîh Tercümesi, X-XII. (Çev. Abdülkerim Özaydın-Ahmet Ağırakça, İstanbul: Türkiyat Matbaacılık, 1987.

Jr, James Reston. Tanrı’nın Savaşçıları Üçüncü Haçlı Seferinde Selahaddin Eyyubi ve Aslan Yürekli Richard, (Çev: Elif Bozkurt). Ankara: Panama Yayıncılık, 2013.

Kaplan, Mehmet. (1990), “Tarih ve Edebiyat, Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kolokiyumu,” (Fırat Üniversitesi *Bildiriler*, Elazığ, 21-26 Mayıs 1984, s. 71-76.

Karaca, İsmail. Türk Edebiyatında Tarihî Romanlar(1951-1960), Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2004.

AKADEMİK BAKIŞ DERGİSİ

Sayı: 62 Temmuz – Ağustos 2017

Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi

ISSN:1694-528X İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Dünyası
Kırgız – Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat – KIRGIZİSTAN

<http://www.akademikbakis.org>

- Kuzu, Zekerya. Tarih Öğretiminde Edebî Ürünlerin Kullanımının Öğrenci Başarısına Etkisi. Yayımlanmamış Doktora Tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. 2007.
- Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Tarih Dersi Öğretim Programı 2007.
- Rosebault, J. Chaeles. İslam'ın Kılıcı Selahaddin Eyyubi. (Çev: Özgür Ozol). İstanbul: Nokta Kitap, 2010.
- Runciman, Steven. Haçlı Seferleri Tarihi, I-III. (Çev: Fikret Işıltan). Ankara: TTK Yayınları, 1992, 1998.
- Sağlam, M. Halil. “Disiplinler Arası İlişkide Edebiyat Biliminin Tarih Eğitimi Katkısı: Batı Romanında Selahaddin Eyyubi Örneği” Atatürk Üniversitesinde Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Bilgi Şöleni, 12-14 Mayıs 2017
- Scott, Walter. Selahaddin Eyyubi ve Arslan Yürekli Richard. (çy). Maarif Kitaphanesi, (yyy): ty.
- Steen, Thorvald. Selahaddin Eyyubi'nin Gölgesinde. (Çev: Deniz Canefe, Celal Şahin). İstanbul: İthaki, 2011.
- Steen, Thorvald. Tozkoparan. (Çev: Deniz Canefe). İstanbul: İthaki, 2005.
- Şeşen, Ramazan. Selâhaddin Devrinde Eyyübîler Devleti, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları.1983.
- Şeşen, Ramazan. Selâhaddin Eyyübî ve Devlet, İstanbul: Çağ Yay. 1987.
- Şeşen, Ramazan. Selâhaddin Eyyübî, İSAM, Cilt: 36, Sayfa: 337-340, İstanbul: Diyanet Yayınları. 2009
- Şeşen, Ramazan. Kudüs Fatihisi Selahaddin Eyyubi, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2013.
- Şimsek, Ahmet. “Bir Öğretim Materyali Olarak Tarihsel Romana Yönelik Öğrenci ve Öğretmen Görüşleri” The Turkish Online Journal of Educational Technology–TOJET Octobervolume 5 Issue 4 Article 10 (2006) 73-81.
- Toksoy, Cemal. Toksoy, Fatma. Şarkın En Sevgili Sultanı Selahaddin Eyyubi. İstanbul: Şule Yayınları, 2015.
- Önder, Behçet. Orta Öğretim 9. Sınıf Tarih Dersi Kitabı. Ankara: Bir-Yay Yayıncılık, 2013.
- Uluçay, Çağatay. İlk Müslüman Türk Devletleri. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2013.